

GEOGRAFSKA ZNANOST I VOJNA GEOGRAFIJA

Uvod

Mnoge znanosti istražuju fenomen rata, a posebno, dakako, vojne koje se isključivo bave njegovim pripremama i vođenjem. Jedna je od tih znanosti i vojna geografija.

Geografske pojave i procesi međusobno se prepliću i u tijeku cijele te interakcije na najrazličitije načine utječu na izvršenje mnogobrojnih zadataka pripreme i vođenja rata. Geografski činioci u okviru ratne vještine egzistiraju kao *geografski faktor*, koji čini osnovu za procjenu situacije, za planiranje i izvršenje mnogih zadataka i pripremana društva za rat (mirnodopski period) i vođenja rata (ratni period). To već na prvi pogled jasno ukazuje na tijesnu međusobnu povezanost geografske znanosti i vojne geografije. Cilj je ovog rada ukazati na bitne značajke te povezanosti.

Geografija – matična znanost vojne geografije

Razmatranje o odnosu geografije i vojne geografije zahtijeva prethodno definiranje predmeta njihova proučavanja. Treba odmah napomenuti da ni jedna definicija, ma kako bila sročena, ne može biti potpuna i svima prihvatljiva. Prema tome ni definicija geografije, ma kako da je data, ne može biti potpuna i ostaje nedorečena.

U suvremenoj teoriji geografije postoje razlike u shvaćanju njezina predmeta istraživanja. I dalje se povremeno javljaju rasprave o jedinstvu odnosno nejedinstvu geografske znanosti. Ne ulazeći šire u to pitanje, treba se složiti s prof. Vrišerom kad naglašava: »Danas gotovo nikoga nema tko bi dvoumio o dvojnog izvoru i značaju zakonitosti s kojima se geografija bavi. Nesumnjivo je očito da postoje osim prirodnih i društvenih zakona, također i zakoni o uzajamnom međusobnom odnosu.¹

M. Radovanović, razmatrajući geografiju kao fundamentalnu nauku o geosistemima, opravdano ističe kvazimarksistički karakter dualističkog shvaćanja svijeta (prirode i društva) i na toj osnovi dualističke geografije.² Suvremena, moderna teorija i metodologija geografije, shvaćene kao jedinstven sistem nauka, konstituirala se najvećim dijelom oko kategorije geografskih sistema (i struktura), kao jedinstvenog predmeta istraživanja svih geografskih nauka. Pri tome Radovanović poseban značaj pridaje horološkom pristupu, odnosno prostornosti, teritorijalnosti koja čini fundamentalnu stranu geografske metode.

Navedeno je, očito, usmjereno prema definiciji geografske znanosti temeljene na koncepciji jedinstvene geografije. Prema tome, geografija se može definirati kao sintetička znanost koja istražuje kompleksni međusobni odnos i utjecaj prirodnih elemenata i društvenih faktora u određenom prostoru (regiji).

Predmet istraživanja vojne geografije najpotpunije definira R. Marjanović: »Naziv vojna geografija u sebi sadrži i njezin pojam. To je vojna nauka koja u geografskom prostoru izučava geografske utjecaje isključivo za potrebe priprema i vođenja rata. Pri tome, težište ima na potrebama oružane borbe kao glavnog sadržaja i oblika ispoljavanja društvene sile u suprotstavljanju protivniku.«³

Kriteriji za klasifikaciju vojnih znanosti vrlo su različiti. Sistem vojnih znanosti, npr. u većini radova sovjetskih autora obuhvaća: opću teoriju, teoriju ratne vještine, vojnu historiju, *vojnu geografiju*, teoriju obuke i odgoja, razne vojnotehničke znanosti i vojnu administraciju.

U SFRJ prevladava gledište da je općenodni obrambeni rat (ONOR) predmet proučavanja vojne znanosti. S tog stajališta sve znanstvene discipline koja proučavaju pripremu i vođenje ONOR-a svrstavamo u jedinstven sistem koji obuhvaća ratnu vještinu (vojna znanost u užem smislu), vojnotehničke, vojnoekonomske i društvene te vojnomedicinske i biološke znanosti.

Zbog složenosti pojava koje se događaju u ratu, znatno je prošireno znanstveno područje i predmet ratne vještine koje ona ne može obuhvatiti bez udjela raznih znanstvenih disciplina. Otuda se neki sadržaji znanstvenih disciplina izdvajaju iz matičnih znanosti i dobivaju epitet »vojna«. Tako npr., imamo vojnu historiju, vojnu geografiju, vojnu sociologiju itd. U takvom sistemu ratna vještina kao čista vojna znanost treba se baviti oružanom borbom.⁴

Vojna geografija je nastala od geografskih znanosti koje čine osnovu za sva vojnogeografska proučavanja i procjene. Da nema geografskih pojava, odnosno geografskih činilaca, ne bi bilo ni njihova utjecaja na vođenje ratova, pa prema tome ne bi bilo ni potrebe za znanostima koja istražuje te utjecaje. Bez proučavanja geografije uopće nije moguće procijeniti geografske utjecaje na mnogobrojne radnje i stanja u okviru ONOR-a.

Dobrim poznavanjem geografskih pojava i procesa te stalnim istraživanjem njihova utjecaja na izvršavanje pojedinih zadataka, olakšano je donošenje odluka u najrazličitijim situacijama i izbor najus-

1 Vrišer, I., Geografija in sodobnost, Geografski vestnik, LV, Ljubljana, 1983, str. 94

2 Vidjeti: Radovanović, M., Geografija kao fundamentalna nauka o geosistemima sa posebnim osvrtom na odnos geografske teorije i materijalističke dijalektike, u: Idejne i društvene vrednosti geografske nauke (naučni skup), Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1987, str. 16-23.

3 Marjanović, R., Opšta vojna geografija sa evropskim ratistom, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, str. 16.

4 Termin »ratna vještina« zadržan je zbog tradicije, ali ne kao vještina komandiranja i snalaženja u borbenim djelovanjima, već kao sinonim vojne znanosti. Ratna je vještina je teorija i praksa pripremanja i vođenja oružane borbe. Najvažnija je znanstvena disciplina u sistemu vojnih znanosti.

pješnijih metoda izvršenja dobivenih zadataka. Uopće, a posebno kad je u pitanju oružana borba,⁵ potrebno je otkrivati najbitnije pozitivne i negativne geografske utjecaje na izvršavanje raznih zadataka obje protivničke strane u ratu. To se postiže putem *vojno-geografskih procjena*. Bit tih procjena sastoji se u iznalaženju mogućnosti da se geografski faktor učini što većim vlastitim saveznikom i što većim protivnikom suprotne strane – agresora.

Dakle, iako vojna geografija obavlja i vlastita istraživanja, očito je da široko koristi dostignuća geografske znanosti. Zbog toga je vojna geografija istodobno i vojna i geografska disciplina, jer joj je geografija matična znanost. Vojnu geografiju Marjanović svrstava u grupu (podsystem) primijenjenih geografskih nauka. Smatra da za svrstavanje vojne geografije u skupinu općih geografskih disciplina, kako to čine neki geografi, ne postoje jaka opravdanja.⁶

Ranije je među našim vojnim geografima bilo znantijih razlika u pogledu odnosa geografske znanosti i vojne geografije. Tako je, npr., I. Božić u svom udžbeniku naglasio: »Iz svega do sada navedenog proizlazi da vojna geografija nije specijalna grana geografije, kao što neki misle, već je izrazito grana vojne nauke. Ona ne istražuje i ne proučava nijednu oblast geografije u cilju dopune i proučavanja ove oblasti u čisto geografskom smislu; ona ne radi za račun geografije kao nauke, već isključivo za račun vojne nauke i ratne vještine, koristeći se pri tome rezultatima proučavanja postignutim u oblasti pojedinih grana geografije.«⁷

Vojna geografija ima i značajke empirijske znanosti jer se u svojim proučavanjima oslanja na iskustvo, odnosno na situacije u kojima su se već pokazali utjecaji određenih geografskih činilaca na čovjeka i borbena djelovanja. Pri tom je posebno značajno iskustvo iz našeg NOR-a. Međutim, korištenju iskustava iz NOR-a treba odgovarajuće pristupati. Radinović ukazuje na to kako neosporno treba imati u vidu da prošlost, ma koliko bila i monumentalna, kakav je bio naš NOR, ne smije biti jedina mjera naše sadašnjosti. »Iako je sasvim sigurno NOR svojim praktičnim rešenjima vrlo inspirativna praksa za našu savremenost i za našu budućnost, mora se imati u vidu da je on nastao i da se odvijao u određenim i neponovljivim uslovima. Stoga se postavlja vrlo bitno metodološko pitanje: što je kriterijum upotrebljivosti iskustva?«⁸

Odgovarajući na postavljeno pitanje Radinović ukazuje na to da se kao iskustvo iz NOR-a može koristiti ono što ima trajno značenje te podvlači da treba računati samo s manje ili više sličnim uvjetima u kojima će se, prema našim pretpostavkama, odvijati borbena djelovanja u ONOR-u. To uključuje i odgovarajući pristup primjeni iskustava o značenju i ulozi geografskih činilaca u pripremama i vođenju rata. I iskustvima iz mnogobrojnih lokalnih ratova nakon II. svjetskog rata treba pristupati vodeći računa o svim značajkama veoma ograničenih mogućnosti njihove primjene.

Razlikuje se kopnena, pomorska i zrakoplovna geografija. Svaka od njih može biti opća i regionalna, fizička i ekonomska, odnosno jedna od užih vojno-geografskih disciplina. Iako koristi rezultate raznih geografskih disciplina, vojna geografija sve više

i samostalno istražuje. Rezultati njezina istraživanja mogu se provjeravati kroz razne vježbe, manevre, probne radove itd.

Kvalitativno novo shvaćanje prostora kao faktora rata i oružane borbe

Pojam »prostor« u vojnoj je geografiji, u odnosu na njegovo geografsko značenje, u stanovitoj mjeri specifičan. I to na svoj način ukazuje na odnos geografije i vojne geografije.

U ratu i oružanoj borbi djeluju četiri osnovna faktora – ljudski faktor (živa sila), materijalno-tehnički faktor te prostor i vrijeme. U njima se ispoljavaju brojni utjecaji geografske, ekonomske, političke, vojne, povijesne, kulturne i druge prirode.

Shvaćanje prostora kao faktora rata i oružane borbe prema koncepciji općenarodne obrane i društvene samozaštite najpotpunije je iznijeto u Strategiji oružane borbe.⁹ Tu su sadržana, osim ostalog, naša opredjeljenja prema kvantitativnom i kvalitativnom ispoljavanju utjecaja prostora na oružanu borbu u ONOR-u, ako nam bude nametnut.

Kvalitativno novo shvaćanje prostora kao faktora rata i oružane borbe najeksplicitnije dolazi do izražaja u knjizi admiralcu flote Branka Mamule: *Savremeni svijet i naša obrana*.¹⁰ Mamula polazi od našeg konkretnog jugoslavenskog prostora. S obzirom na to prostor je sve manje kategorija čisto geografskog značenja. Prostor je, naime, u prvom redu *društvena kategorija*, koja kao odrednica uključuje sve fizičkogeografske, društveno-ekonomske, društveno-političke, urbanističke i druge karakteristike.

To se najbolje vidi u usporedbi sa shvaćanjem prostora u klasičnim vojnim doktrinama u kojima su od presudnog značaja njegove fizičkogeografske karakteristike (veličina, reljef, hidrografija, vegetacija itd.). Naime, prostor s drugim njegovim svojstvima koja ga određuju kao društvenu kategoriju za te doktrine ima negativno značenje. Mamula ističe kako su za našu doktrinu bitne i sve druge karakteristike prostora koje su rezultat djelovanja čovjeka (naseljenost, ekonomski resursi, politička organiziranost, prostorno-urbanistička uređenost, infrastruktura i dr.) i one imaju pozitivnu ulogu.

Cilj tog pomjeranja značenja prostora kao faktora rata i oružane borbe jest u tome da se uoče mogućnosti koje on kao borbeni i boravišni ambijent pruža oružanim snagama i narodu za što uporniju borbu u ONOR-u i da se sagleda sve što treba poduzeti za njegovo uređenje da bi ti uvjeti bili još povoljniji za nas, a nepovoljniji za agresora.

Kvalitativno novo shvaćanje karaktera prostora s aspekta općenarodne obrane zahtijeva od vojne

5 Oružana borba je uži pojam od rata, ali njegov glavni sadržaj, jer se samo oružanom borbom mogu uništiti snage i sredstva protivnika i postići pobjeda.

6 Vidjeti: Marjanović, R., isto, str. 17.

7 Božić, I., Osnovni vojni geografije, Opšti deo, Vojno delo, Beograd, 1954, str. 16.

8 Radinović, R., Metoda ratne vještine, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, str. 201.

9 Strategija oružane borbe, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu i Centar za strategijska istraživanja GS JNA, Beograd, 1983, str. 72-76.

10 Vidjeti: Mamula, B., Savremeni svijet i naša odbrana, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1985. osobito str. 162-163.

geografije istraživanje i rješavanje još kompleksnijih zadataka. Naglašen društveni karakter prostora, naime, nameće potrebu da se, osim fizičkogeografskih činilaca, u većoj mjeri nego do sada istražuju i ostali njegovi elementi (stanovništvo, privreda, promet i dr.). Takav pristup prostoru još više približava, osobito metodološki, suvremenu geografsku znanost i vojnu geografiju. To će, uz ostalo, omogućiti veću primjenu dostignuća suvremene geografske znanosti u vojnoj geografiji.

Povezano s iznijetim, Malula analizira i značenje prostora Jugoslavije kao jedinstvene operacijske osnovice. Osim mnoštva drugih implikacija koje iz toga proizlaze, posebno se naglašava slijedeća: kontinuitet borbe i otpora na cijelom prostoru SFR Jugoslavije. To znači da je taj prostor u svakoj stratejskoj situaciji u kojoj se otpor ne prekida, u stvari, konstantna veličina u svim njegovim dimenzijama. Dakle, nema gubitka prostora, već se samo mijenja uvjeti njegova korištenja kao faktora rata. Tek je na taj način moguće u osnovi valjano razumjeti upornost obrane od same granice. Nema napuštanja prostora, čak ni onda kad manevrom snagama unazad, u stranu ili u pozadinu neprijatelja, izgleda kao da ga napuštamo. Cilj takvog »napuštanja« nije da se ostavi prazan prostor agresoru, već da se prilagodimo novonastalim uvjetima njegova efikasnog korištenja, uz poštovanje načela ekonomije snaga i izbjegavanje odlučujućih bitaka u uvjetima nepovoljnog odnosa snaga.

Zaključak

Vojna geografija proučava utjecaje geografskih činilaca na pripremu i vođenje ratnih djelovanja i stoga pripada sustavu vojnih znanosti. Budući da, osim vlastitih dostignuća, široko koristi rezultate geografije, vojna geografija istodobno je i vojna i geografska znanost. To ne znači da geografsku znanost treba shvatiti samo kao servis za potrebe vojnogeografskih procjena. Tako će npr., nastavnici geografije na svim razinama obrazovanja pridonijeti obrambenim pripremama zemlje ako na određene sadržaje ukazuju i s aspekta općenarodne obrane. Nove elemente u odnos geografske znanosti i vojne geografije unosi shvaćanje po kojem je prostor, kao faktor rata i oružane borbe, ne samo geografska nego i društvena kategorija.

Literatura

1. Božić, I., Osnovi vojne geografije, Opšti deo, Vojno delo, Beograd, 1954.
2. Čubra, V., prostor kao faktor odbrane i zaštite, Odbrana i zaštita, 3, Beograd, 1972.
3. Mamula, B., Savremeni svijet i naša odbrana, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1985.
4. Marjanović, R., Možgon, M., Vojna geografija, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1977.
5. Marjanović, R., Opšta vojna geografija sa evropskim ratištem, vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.
6. Radinović, R., Metoda ratne veštine, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983.
7. Radovanović, M., Geografija kao fundamentalna nauka o geosistemima sa posebnim osvrtom na odnos geografske teorije i materijalističke dijalektike, u: Idejne i društvene vrednosti geografske nauke (naučni skup), Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1987.
8. Strategija oružane borbe, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, Beograd, 1983.
9. Tešić, M., Vojnopomorska geografija, DSNO, Split, 1968.
10. Tešić, M., Značenje i uloga geografije u realizaciji koncepcije ONO, Bilten CVVS, 1-2, Beograd, 1980.
11. Vrišer, I., Geografija in sodobnost, Geografski vestnik, LV, Ljubljana, 1983.

Summary

THE MILITARY GEOGRAPHY AND GEOGRAPHY RESEARCH

Ivan Malkoč

The military geography researches the influence of geographical factors on preparing and leading of war actions, and therefore, it is in the circle of the military sciences. Because of the fact that, besides its own achievements, it broadly uses the results of geography, the military geography is at the same time a geographical science. It doesn't mean that the geographical science could be comprehended as a service for the needs of military-geographical assessments. In such a manner, for instance, the teachers of geography on different levels of education will contribute to the defensive preparations of the country if they point to the definite contents from the aspect of the general peoples' defense. The comprehension according to which the space, as a factor of war and armory strife, is not only geographical, but also social category, brings new elements into relation between the geographical science and military geography.